

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Освітній рівень

«РОЗВИТОК МІЖОСОБИСТІСНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ»

Назва теми

Галузь знань 23 Соціальна робота

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 231 Соціальна робота

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка

Назва освітньої програми

24010

Номер індивідуального навчального плану студент

Виконав: здобувач II курсу, групи СРМ-24-1

Роман БОЖКЕВИЧ

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник: доктор педагогічних наук, професор

Анна РІДКОДУБСЬКА

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

До захисту допускаю:

Завідувач кафедри

соціальної роботи і соціальної педагогіки

кандидат педагогічних наук, доцент

Олена ВАСИЛЕНКО

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

10 листопада 2025 р.

Хмельницький, 2025

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет гуманітарно-педагогічний
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
Освітній рівень другий (магістерський)
Галузь знань 23 Соціальна робота
Спеціальність 231 Соціальна робота
Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

соціальної роботи і соціальної педагогіки

 Олена ВАСИЛЕНКО

підпис

протокол № 5 від 19 грудня 2024 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Романа БОЖКЕВИЧА

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Розвиток міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери»

Керівник кваліфікаційної роботи: Анна РІДКОДУБСЬКА, доктор педагогічних наук, професор

Затверджено наказом ректора університету від 25 серпня 2025 р. № 65

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 10 грудня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження: індекс толерантності (ІТ), методика діагностики здібностей майбутніх соціальних працівників до емпатії (за І. Юсуповим), методика діагностики комунікативної толерантності (В. Бойко). У дослідженні взяли участь майбутні соціальні працівники – студенти спеціальності 231 Соціальна робота першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1. Теоретичні основи розвитку міжособистісної толерантності майбутніх соціальних працівників, сучасний стан вивчення проблеми розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери в наукових джерелах, поняття, структура та складові розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери, соціально-педагогічні особливості розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери, висновки до розділу; розділ 2. Емпіричне дослідження особливостей розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери, діагностика особливостей розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери, програма розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери, науково-практичні рекомендації

соціальним працівникам щодо розвитку міжособистісної толерантності
висновки до розділу; висновки, перелік джерел посилання, додатки.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень)
2 рисунки, 2 таблиці.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

6. Дата видачі завдання 19 грудня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 09 грудня 2024 р.	Виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 01 лютого 2025 р.	Виконано
3	Оформлення вступу кваліфікаційної роботи.	До 01 березня 2025 р.	Виконано
4	I розділ кваліфікаційної роботи.	До 10 червня 2025 р.	Виконано
5	II розділ кваліфікаційної роботи.	До 01 листопада 2025 р.	Виконано
6	Загальні висновки.	До 16 листопада 2025 р.	Виконано
7	Оформлення кваліфікаційної роботи.	До 10 грудня 2025 р.	Виконано
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи.	18 листопада 2025 р.	Виконано
9	Захист кваліфікаційної роботи (відповідно графіку)	24 грудня 2025 р.	Виконано

Здобувач

Керівник роботи

BB

[Signature]

Роман БОЖКЕВИЧ

Анна РІДКОДУБСЬКА

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи «Розвиток міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери»

Здобувач Роман БОЖКЕВИЧ

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник Анна РІДКОДУБСЬКА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Кваліфікаційна робота включає 70 сторінок, 6 рисунків, 6 таблиць, перелік джерел посилання складає 61 найменування, 2 додатки.

Ключові слова: соціальний працівник, толерантність, міжособистісна толерантність, розвиток міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери.

Об'єктом дослідження є розвиток міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери.

Предметом дослідження є особливості розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери.

За результатами дослідження розроблено програму розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери «Поруч без упереджень» та науково-практичні поради майбутнім соціальним працівникам щодо підвищення міжособистісної толерантності в майбутній професійній діяльності.

Одержані результати можуть бути використані в підготовці фахівців із соціальної роботи, соціальних педагогів, психологів.

Здобувач Роман БОЖКЕВИЧ
Підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 10 грудня 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	10
1.1. Сучасний стан вивчення проблеми розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери в наукових джерелах	10
1.2. Поняття, структура та складові розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери	16
1.3. Соціально-педагогічні особливості розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери	21
Висновки до розділу	26
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	29
2.1. Діагностика особливостей розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери, аналіз та інтерпретація отриманих даних в ході емпіричного дослідження	29
2.2 Програма розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери «Поруч без упереджень»	36
2.3. Науково-практичні рекомендації майбутнім працівникам соціальної сфери щодо підвищення міжособистісної толерантності в майбутній професійній діяльності	42
Висновки до розділу	45
ВИСНОВКИ	48
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	51
ДОДАТОК А Діагностичний інструментарій емпіричного дослідження	56

ВСТУП

Соціальна робота на нинішній момент виступає простором постійних трансформацій, у якому надзвичайно актуальною є здатність фахівця до ефективної взаємодії з представниками різних соціальних груп, що мають відмінні культурні, ціннісні, поведінкові характеристики. В умовах зростання соціальної напруги, поляризації поглядів, а також викликів, зумовлених війною в Україні, питання розвитку міжособистісної толерантності набуває особливої актуальності. Саме ця якість забезпечує конструктивне спілкування, запобігає конфліктам та сприяє формуванню гуманістичного середовища у взаємодії «соціальний працівник – клієнт».

Міжособистісна толерантність – важливий компонент професійної компетентності фахівця соціальної сфери, адже вона передбачає здатність приймати іншого в його унікальності, поважати гідність особистості, незважаючи на життєві обставини, соціальний статус, ментальні чи фізичні особливості. Формування та розвиток цієї якості є не лише етичним завданням, а й однією з базових умов професійної ефективності, що вимагає наукового осмислення та педагогічного супроводу.

Аналіз сучасних досліджень у галузі соціальної роботи, соціальної педагогіки, психології та професійної освіти (І. Зверєва, Л. Левченко, Т. Семигіна, Н. Галік, О. Безпалько та ін.) свідчить про зростання уваги до розвитку толерантності як необхідної умови професійної діяльності соціального працівника. Проте, незважаючи на значний науковий доробок, недостатньо розробленими залишаються питання педагогічного супроводу розвитку міжособистісної толерантності у майбутніх працівників соціальної сфери, а також конкретних форм, методів і технологій її формування та розвитку в умовах освітнього середовища закладу вищої освіти.

Враховуючи вищезазначене, актуальність обраної теми зумовлена необхідністю наукового обґрунтування, розробки та впровадження ефективної програми розвитку міжособистісної толерантності у майбутніх

працівників соціальної сфери як важливої передумови їхньої професійної готовності до соціальної взаємодії.

Об'єкт дослідження – розвиток міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери.

Предмет дослідження – особливості розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей розвитку міжособистісної толерантності майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі їх професійної підготовки.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні засади поняття міжособистісної толерантності у вітчизняній та зарубіжній науковій думці;
2. Визначити особливості міжособистісної толерантності як професійно важливої якості соціального працівника;
3. Емпірично дослідити рівень сформованості міжособистісної толерантності у майбутніх працівників соціальної сфери ;
4. Розробити програму розвитку міжособистісної толерантності майбутніх фахівців соціальної сфери;
5. Надати науково-практичні рекомендації щодо розвитку міжособистісної толерантності майбутніх соціальних працівників.

Методи дослідження *теоретичні*: аналіз наукових джерел, нормативних документів, порівняння, узагальнення та класифікація, використовувались для теоретичного аналізу матеріалів роботи; *емпіричні*: опитування, анкетування, тестування, Індекс толерантності (ІТ), методика діагностики здібностей майбутніх соціальних працівників до емпатії (за І. Юсуповим), методика діагностики комунікативної толерантності (В. Бойко), *кількісний та якісний аналіз емпіричних даних*.

Практичне значення роботи полягає в розробці програми розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери

«Поруч без упереджень» та наданні науково-практичних рекомендацій для фахівців соціальної сфери щодо підвищення ефективності цієї здатності. Одержані результати можуть бути використані в підготовці фахівців із соціальної роботи, соціальних педагогів, психологів.

Експериментальна база дослідження дослідження проводилось на базі Хмельницького національного університету м. Хмельницький. У дослідженні брали участь 30 здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота.

Апробація результатів дослідження Основні положення кваліфікаційної роботи представлені в публікації на тему «Сучасний стан вивчення міжособистісної толерантності майбутніх соціальних працівників в наукових джерелах» яка була підготовлена та представлена на с. 54-57, виступ і на науково-практичному круглому столі Проблеми трансформації суспільних відносин в умовах розбудови громадянського суспільства в Україні, який проходив 13.11.2025 на базі Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

Структура роботи кваліфікаційна робота включає вступ, два розділи, висновки до розділів, загальні висновки, перелік джерел посилання (52 позиції) та 3 додатки. Загальний обсяг роботи складає 62 сторінки, основний зміст викладено на 53 сторінках. Роботу ілюстровано 2 таблицями та 5 рисунками.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

1.1. Сучасний стан вивчення проблеми розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери в наукових джерелах

Проблема розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери є однією з ключових у сфері підготовки соціальних фахівців, оскільки вона безпосередньо пов'язана з ефективністю їхньої професійної діяльності. У сучасному науковому дискурсі толерантність розглядається не лише як моральна або етична категорія, а як важлива соціально-психологічна й професійна якість особистості, що забезпечує конструктивну міжособистісну взаємодію в умовах соціальної різноманітності.

У сучасних наукових дослідженнях міжособистісна толерантність розглядається як складний інтегративний феномен, що поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти взаємодії між людьми. Аналіз українських наукових праць дає змогу стверджувати, що проблема толерантності поступово трансформувалася з абстрактної морально-етичної категорії у прикладний науковий конструкт, який має важливе значення для підготовки соціальних працівників, педагогів та фахівців соціальної сфери.

Так, у вітчизняних дослідженнях дедалі більше уваги приділяється методикам її діагностики. Зокрема, В. Барко та Н. Кириєнко підкреслюють, що валідне вимірювання рівня толерантності є необхідною умовою для подальших інтервенцій і розвитку соціально-педагогічної роботи, наголошуючи на потребі адаптації сучасних інструментів до українського контексту [1].

Базові методологічні засади розвитку толерантності в соціальній сфері ґрунтовно представлені у працях О. Безпалько, яка розглядає толерантність як важливу умову ефективності соціально-педагогічної діяльності та соціальної підтримки різних категорій населення [2]. Значну роль морально-ціннісного підґрунтя міжособистісних взаємин обґрунтовує І. Бех, наголошуючи на особистісно орієнтованому підході до формування соціально значущих якостей, серед яких толерантність посідає провідне місце [3].

У роботах В. Бойка толерантність розглядається передусім як психологічний чинник соціальної взаємодії, який впливає на якість реалізації професійних функцій соціального працівника в умовах конфліктності та різноманіття клієнтських груп [4]. Подібних поглядів дотримується К. Гнатівська, яка, аналізуючи процес професійної підготовки майбутніх педагогів, підкреслює, що міжособистісна толерантність формується через спеціально організовану взаємодію в освітньому середовищі [5].

Важливою складовою досліджень стає й педагогічна діагностика. С. Гончаренко наголошує, що формування толерантності має спиратися не лише на загальні ціннісні установки, а й на системну діагностику міжособистісних проявів студентів, що забезпечує науково обґрунтоване планування освітньо-виховної роботи [6].

Професійний вимір цього феномену всебічно аналізує В. Гришук, розглядаючи комунікативну толерантність як визначальну професійну якість соціального працівника, що впливає на успішність взаємодії з різними соціальними групами, зокрема тими, які перебувають у кризових ситуаціях [7]. Дослідження В. Губаревої та А. Попова демонструють, що толерантність виступає ключовим чинником соціальної інтеграції, особливо в умовах мультикультурних та соціально напружених середовищ [8].

Сучасні українські науковці підкреслюють, що міжособистісна толерантність не може бути зведена до окремої риси характеру або етичної норми. У працях О. Гураль простежується думка, що толерантність

формується у процесі соціальної взаємодії та є продуктом міжособистісного досвіду, емпатії та рефлексії [9]. У свою чергу, В. Делянченко акцентує, що формування толерантності у майбутніх соціальних педагогів потребує методично вивіреного освітнього середовища та впровадження спеціально розроблених тренінгових програм [10].

Результати сучасних емпіричних досліджень демонструють, що міжособистісна толерантність є важливою умовою фахової діяльності соціальних працівників. Як зазначає В. Добровіцька, високий рівень толерантності сприяє ефективності спілкування, підвищує рівень довіри у взаємодії з клієнтами та зменшує ризики конфліктності [11]. Аналогічні висновки містяться в роботі Н. Заверико, де наголошується на потребі комплексного формування толерантності у процесі професійної підготовки фахівців соціальної сфери [12].

Таким чином, сучасний науковий дискурс в Україні свідчить про інтенсивний розвиток напрямів, пов'язаних із визначенням, діагностикою та педагогічним забезпеченням формування міжособистісної толерантності. Усі проаналізовані праці підкреслюють, що толерантність є важливою умовою професійної компетентності, соціальної адаптації та конструктивної взаємодії в умовах соціальної різноманітності.

На думку І. Беха, міжособистісна толерантність базується на прийнятті іншої людини як цінності, незалежно від її індивідуальних особливостей, та реалізується через діалог, розуміння та співпереживання [3, с. 33]. Науковець І. Зязюн підкреслює, що розвиток толерантності є необхідною умовою формування гуманістично орієнтованого фахівця, здатного до співпраці та відкритого спілкування [10, с. 28].

У структурі професійної підготовки соціальних працівників міжособистісна толерантність тісно пов'язана з емоційною стабільністю, емпатією та конфліктологічною компетентністю [48, с. 109]. Вчений С. Максименко акцентує увагу на зв'язку між толерантністю та рівнем

розвитку моральної свідомості особистості, її здатністю до саморефлексії й етичного вибору [36, с. 44].

Науковець Л. Карамушка наголошує, що міжособистісна толерантність є складовою соціальної компетентності, яка визначає ефективність професійного спілкування у складних і конфліктних ситуаціях [27, с. 81]. Важливу роль у її формуванні відіграють умови освітнього середовища, стиль педагогічної взаємодії, можливості активного включення студентів у соціальні практики.

Значна увага в наукових джерелах приділяється розробці педагогічних умов розвитку толерантності в освітньому процесі. Так, О. Безпалько обґрунтовує доцільність використання тренінгових методик, ситуативного навчання, ігрового моделювання, спрямованих на формування у студентів навичок взаєморозуміння, співпраці, подолання стереотипів [3, с.18].

Науковиця А. Капська підкреслює важливість формування у студентів толерантного світогляду, зокрема через вивчення гуманітарних дисциплін, участь у волонтерських ініціативах, здійснення рефлексивного аналізу соціальної дійсності [19, с. 113]. На її думку, міжособистісна толерантність формується як інтегральна якість особистості, що проявляється у здатності до прийняття соціальної багатоманітності.

Проблема розвитку міжособистісної толерантності майбутніх фахівців соціальної сфери залишається одним із пріоритетних напрямів дослідження у вітчизняній педагогіці та психології. Науковий інтерес до цієї тематики зумовлений потребою у фахівцях, здатних до ефективної взаємодії з представниками різних соціальних груп [2, с. 115]. Міжособистісна толерантність розглядається як важливий чинник професійної успішності у сфері соціальної роботи [18, с. 142]. Багато дослідників підкреслюють, що низький рівень толерантності призводить до конфліктності, упередженості та зниження якості надання соціальних послуг [21, с. 106]. Актуальність вивчення даної проблеми зростає в умовах зростання соціальної напруженості та полікультурного середовища [18, с. 88]. У сучасних

наукових публікаціях простежується тенденція до міждисциплінарного підходу у вивченні толерантності, зокрема поєднання педагогічних, психологічних і соціологічних підходів [39, с. 173]. Дослідники акцентують увагу на необхідності формування толерантних установок ще під час професійної підготовки у вищих навчальних закладах [46, с. 81]. Особливу увагу приділяють впливу освітнього середовища на розвиток гуманістичних цінностей і культури толерантного спілкування [49, с. 124]. У наукових джерелах простежується підвищений інтерес до використання інтерактивних методів навчання як засобу формування міжособистісної толерантності [48, с. 146]. Значна частина праць присвячена аналізу педагогічних умов, які сприяють формуванню позитивного ставлення до інших, навіть за умови відмінностей у поглядах, культурі чи поведінці [46, с. 69]. Вітчизняні науковці розглядають толерантність як складову емоційної компетентності майбутніх соціальних працівників [22, с. 51]. Наукові дослідження також фокусуються на визначенні ефективних засобів оцінювання рівня сформованості толерантної поведінки [6, с. 205]. Увага дослідників зосереджена на важливості розвитку емпатійності, здатності до прийняття іншого та відкритості до діалогу [17, с. 117]. Толерантність у міжособистісних стосунках трактується як динамічне утворення, що піддається впливу виховних і соціальних чинників [19, с. 35]. Вивчення цієї проблематики в науковому контексті сприяє вдосконаленню професійної підготовки студентів соціальних спеціальностей [26, с. 88].

Серед сучасних досліджень варто виокремити праці І. Зверевої та Т. Семигіної, які розглядають толерантність як один з індикаторів професійної готовності до соціальної роботи, а також як засіб збереження психологічної рівноваги в умовах стресових взаємодій [13].

У науковій праці Н. Заверико представлено науково обґрунтовану модель формування толерантності майбутніх соціальних працівників, яка включає когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти [12, с.71]. Авторка доводить, що розвиток міжособистісної толерантності

відбувається ефективніше в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, де студенти мають змогу моделювати ситуації прийняття та взаємної підтримки.

Отже, аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що проблема розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери є актуальною та багатогранною. Водночас існує потреба в подальшому емпіричному обґрунтуванні педагогічних умов і технологій формування цієї якості у фахівців соціальної галузі.

Сучасні наукові дослідження підкреслюють, що розвиток міжособистісної толерантності є невід'ємною складовою підготовки соціальних працівників у контексті мультикультурного та соціально неоднорідного середовища. В останні роки збільшується кількість емпіричних праць, які досліджують кореляційні зв'язки між міжособистісною толерантністю та рівнем професійної комунікативної компетентності. Аналітичні огляди свідчать, що розвиток толерантності тісно пов'язаний із формуванням критичного мислення та здатності до саморефлексії в процесі професійної діяльності. Деякі дослідники наголошують на значенні інтеграції психологічних тренінгів у навчальні програми, які стимулюють емоційне й когнітивне переосмислення власних установок щодо різноманітних соціальних груп. Сучасні підходи акцентують увагу на використанні активних методів навчання, таких як рольові ігри, моделювання професійних ситуацій і кейс-методи, для формування стійких навичок толерантної взаємодії. Вивчення проблеми також включає аналіз впливу особистісних характеристик студента на ефективність засвоєння толерантних моделей поведінки. Науковці звертають увагу на взаємозв'язок між розвитком міжособистісної толерантності та здатністю до соціальної адаптації у професійному середовищі. Важливою є увага до контекстуальних чинників, зокрема соціальних і культурних особливостей клієнтських груп, що визначають потребу у диференційованих стратегіях підготовки. Сучасні дослідження також виявляють ефективність поєднання традиційних лекційних форм із інтерактивними практиками, що стимулюють усвідомлене

сприйняття різноманіття та відпрацювання конструктивних моделей поведінки. У наукових публікаціях обґрунтовується необхідність системного підходу до формування толерантності, що передбачає послідовне поєднання діагностики, тренінгових вправ і рефлексивних практик. Значна увага приділяється розробці методичних матеріалів, які дозволяють стандартизовано оцінювати рівень сформованості міжособистісної толерантності. Загалом, сучасна наукова думка підкреслює комплексний характер проблеми, що потребує одночасної роботи над когнітивними, емоційними та поведінковими компонентами майбутніх соціальних працівників.

1.2. Поняття, структура та складові розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери

Однією з провідних професійно значущих якостей майбутнього фахівця соціальної сфери є міжособистісна толерантність – здатність до конструктивної взаємодії з представниками різних соціальних груп, що передбачає прийняття, повагу, емпатію та дотримання етичних норм у міжособистісних відносинах. У сучасному соціумі особливо важливим стає розвиток міжособистісної толерантності у тих, хто працюватиме з клієнтами з різноманітним культурним, етнічним, соціальним та психологічним бекграундом. Професіонал у сфері соціальних послуг має не лише помічати розбіжності, а й приймати їх як цінність у міжособистісній взаємодії.

У науковій літературі міжособистісна толерантність розглядається як інтегрована особистісна якість, що поєднує гуманістичне ставлення до інших, емоційно-оцінну відкритість до «інакшого», здатність до емпатії, а також відповідні способи поведінки в соціальній взаємодії. Зокрема, К. Гнатовська зазначає, що толерантність ґрунтується на поєднанні морально-ціннісних орієнтацій і соціально значущих умінь взаємодії, і виступає

необхідною складовою особистісного та професійного розвитку фахівця соціальної сфери [8, с. 53].

Міжособистісна толерантність у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників розглядається як базова соціально-психологічна характеристика, що визначає здатність до ефективної взаємодії з представниками різних соціальних груп. Науковці наголошують, що толерантність формується не стихійно, а потребує спеціально організованого освітнього середовища, у якому поєднуються педагогічний супровід, рефлексивні практики та досвід різноманітної соціальної взаємодії.

Так, І. Бех підкреслює, що становлення особистості як суб'єкта гуманістичної взаємодії можливе лише за умов особистісно орієнтованого освітнього впливу, який створює простір морального вибору та відповідальності [3]. У цьому контексті формування толерантності постає як цілеспрямований педагогічний процес, спрямований на розвиток моральних установок, емпатійності, здатності до співпраці та поваги до іншого.

Важливою складовою професійної підготовки є розвиток толерантності до невизначеності, що безпосередньо впливає на адаптивність майбутнього фахівця. Вчені В. Барко та Н. Кирієнко зазначають, що рівень толерантності до невизначених ситуацій корелює з ефективністю прийняття рішень у соціальній роботі, оскільки така діяльність часто пов'язана з кризовими, неоднозначними й емоційно напруженими обставинами [1].

Науковиця К. Гнатовська, аналізуючи процес формування толерантності у майбутніх педагогів, підкреслює, що провідним чинником розвитку цієї якості є систематична участь студентів у спеціально організованих ситуаціях соціальної взаємодії, які стимулюють відкритість, саморефлексію та здатність приймати іншу точку зору [5]. Це цілком узгоджується з вимогами професійної підготовки соціальних працівників, для яких здатність до міжособистісного діалогу є ключовою.

Значну роль у розвитку міжособистісної толерантності відіграє комунікативна компетентність. В. Гришук доводить, що комунікативна

толерантність є необхідною професійною якістю соціального працівника, оскільки саме вона забезпечує конструктивність взаємодії, зниження конфліктності та уміння працювати з клієнтами, які перебувають у складних життєвих обставинах [7].

Толерантність також має соціально-інтегративний потенціал. Як зазначають вчені В. Губарева та А. Попов, толерантність є однією з умов успішної соціальної інтеграції та взаємодії в полікультурному середовищі, що робить її особливо значущою для професійної діяльності соціальних працівників, орієнтованих на підтримку вразливих груп населення [8].

Особливості формування толерантності у студентів, які здобувають соціально-педагогічні спеціальності, докладно описує В. Делянченко. Науковець наголошує, що становлення цієї якості потребує поєднання змістового, діяльнісного та ціннісного компонентів освітнього процесу, що забезпечує внутрішнє прийняття гуманістичних норм та професійних стандартів взаємодії [10].

Емпіричні дані, отримані В. Добровіцькою, підтверджують, що міжособистісна толерантність майбутніх соціальних працівників зростає за умов систематичної практичної взаємодії та залучення студентів до діяльності, спрямованої на розв'язання соціальних проблем, що сприяє розвитку емпатії, соціальної чутливості та відповідального ставлення до професійної діяльності [11].

Водночас, як зазначає В. Кандиба, розвиток толерантності у майбутніх соціальних працівників має розглядатися в ширшому контексті професійної підготовки, оскільки толерантність інтегрується з такими якостями, як соціальна компетентність, рефлексивність та комунікативна культура [15]. Це дає підстави трактувати її як структурний компонент професійної компетентності, що забезпечує ефективність фахової діяльності.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що міжособистісна толерантність – це динамічне особистісно-професійне утворення, розвиток якого потребує системної педагогічної підтримки, включення студентів у

різноманітні соціальні ситуації, формування навичок конструктивної комунікації та здатності діяти у складних і невизначених умовах.

На основі аналізу наукових праць, аналізуємо складові міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери (див таблицю 1.1.)

Таблиця 1.1. Складові міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери (на основі аналізу наукових джерел)

Складова	Змістово-характеристична ознака
Мотиваційно-ціннісна	Відображає гуманістичну орієнтацію особистості, визнання права кожного на індивідуальність.
Когнітивна	Містить знання про соціальне, культурне, етнічне розмаїття; усвідомлення значущості толерантності.
Емоційно-рефлексивна	Включає здатність до емпатії, рефлексії, осмислення власних упереджень та емоцій у взаємодії.
Комунікативна	Охоплює вміння вести діалог, слухати, бути відкритим до спілкування без агресії та засудження.
Конфліктологічна	Забезпечує здатність до конструктивного вирішення конфліктів, запобігання ескалації суперечок.
Поведінкова	Проявляється у реальній поведінці: стриманість, повага, прийняття інших у щоденній соціальній взаємодії.

У структурі міжособистісної толерантності дослідники виокремлюють когнітивний, емоційно-оцінний і поведінковий компоненти. Когнітивний компонент передбачає обізнаність щодо різноманітності соціокультурного середовища, прав людини, причин виникнення соціальних конфліктів і упереджень. Емоційно-оцінний компонент виявляється в здатності до

співпереживання, емоційної прийнятності інших, готовності зберігати позитивне ставлення у ситуаціях розбіжності поглядів або конфлікту. Поведінковий компонент відображає сформованість навичок конструктивної взаємодії, недискримінаційного спілкування, врегулювання суперечностей ненасильницькими методами.

Отже, міжособистісна толерантність є ключовою професійною якістю майбутніх соціальних працівників, що забезпечує ефективну взаємодію в умовах соціального різноманіття. Її розвиток потребує цілеспрямованого педагогічного впливу, включення емпатії, комунікативної культури та морально-ціннісних установок. Толерантність не є вродженою рисою, а формується поступово в освітньому середовищі через досвід, рефлексію та практичну діяльність. Успішне формування цієї якості вимагає поєднання когнітивного, емоційного й поведінкового компонентів. Вона виступає основою професійної зрілості та гуманістичної позиції фахівця соціальної сфери.

1.3. Соціально-педагогічні особливості розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери

Розвиток міжособистісної толерантності передбачає послідовне формування кількох ключових складових. До них, зокрема, належать: мотиваційно-ціннісна складова (гуманістичні переконання, внутрішнє прийняття рівності й гідності кожної особистості), когнітивна складова (знання про стереотипи, природу соціального різноманіття), емоційно-рефлексивна (здатність до емпатії, критичного осмислення власних упереджень), комунікативна (володіння навичками конструктивного діалогу та активного слухання) й конфліктологічна (здатність знаходити спільне в умовах розбіжностей, застосовувати навички ненасильницької комунікації).

Сучасні українські дослідники акцентують на важливості створення в освітньому середовищі умов, що сприяють формуванню толерантності. Йдеться про впровадження інтерактивних методів, тренінгових технологій, моделювання ситуацій професійної взаємодії, які дозволяють студентам не лише засвоїти знання, а й сформувати ціннісне ставлення до «інакшого» та відпрацювати способи ефективної поведінки. Науковець А. Ремньова підкреслює, що «міжособистісна толерантність набуває розвитку саме в процесі соціально-педагогічної взаємодії за умов відкритого діалогу, рефлексії та підтримки студентської ініціативи» [38, с. 125].

Таким чином, міжособистісна толерантність виступає не лише особистісною якістю, а й базовою професійною характеристикою майбутнього соціального працівника. Її розвиток є необхідною умовою якісного виконання професійних обов'язків у полікультурному, конфліктогенному й динамічному соціальному середовищі.

У сучасному українському суспільстві, яке зазнає глибоких змін і характеризується збільшенням полікультурності, розвиток міжособистісної толерантності у майбутніх працівників соціальної сфери набуває ключового значення. Ця якість проявляється здатністю фахівця взаємодіяти з різними соціальними групами на засадах емпатії, поваги, прийняття іншості та конструктивного діалогу [10]

Соціально-педагогічна складність формування толерантності полягає в організації освітнього середовища, де активно розвиваються цінності взаємодії, співпраці і терпимості. За результатами досліджень Ю. Тодорцевої, навчальні спільноти, орієнтовані на культурний і комунікативний розвиток, є важливим чинником становлення толерантних установок у студентів [48].

Педагогічний супровід, що включає інтерактивні форми роботи (тренінги, рольові ігри, дискусії), сприяє не лише засвоєнню знань, а й формуванню власного досвіду толерантної поведінки через самоіркування і рефлексію [38] — водночас це підтверджується практикою волонтерства в

інклюзивному середовищі, яке активізує соціальні та емоційні навички студентів [10].

Переважна роль педагогічної діяльності полягає в моделюванні атмосфери толерантного взаєморозуміння. Викладачі виконують функцію фасилітаторів, задають тон толерантної взаємодії, формують безпечний емоційний простір [6].

Обов'язковим компонентом структури толерантності є мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-вольовий, діяльнісний та рефлексивний рівні. Ця структура сприяє не лише свідомому сприйняттю культурного розмаїття, а й активному практичному залученню у волонтерську діяльність та соціальну роботу як основу розвитку емпатії та ціннісної позиції [50].

Розвиток міжособистісної толерантності у фахівців соціальної сфери ґрунтується на принципах гуманістичної педагогіки та соціального партнерства. Особливості цього процесу обумовлюються потребою майбутніх соціальних працівників діяти в умовах різноманіття поглядів, поведінкових стратегій та культурних норм. Педагогічне середовище, зорієнтоване на відкритість і повагу до особистості, сприяє формуванню в студентів внутрішньої готовності до толерантної взаємодії. Соціально-педагогічний аспект розвитку толерантності передбачає гармонізацію взаємин не лише між студентами, а й між викладачами, адміністрацією та соціальними партнерами закладу освіти. Навчальний процес у системі соціальної освіти має бути спрямованим на розвиток здатності до сприйняття думки іншого без осуду та агресії.

Формування цієї якості вимагає педагогічного впливу, що враховує індивідуальні особливості студентів, зокрема рівень емоційної чутливості та соціального досвіду. Застосування педагогічних стратегій, заснованих на принципах недискримінації та інклюзії, формує в студентів уміння поважати особисту автономію інших. Особливо ефективною є організація спільної діяльності у малих групах, яка активізує навички співпраці та вміння

досягати компромісів. Толерантність розвивається як якість, що ґрунтується на діалозі, взаємній довірі та усвідомленні соціальної відповідальності.

Важливу роль відіграє педагогічна взаємодія, що дозволяє студентам побачити цінність розбіжностей як ресурсу для професійного зростання. Рефлексивні методи роботи, зокрема ведення щоденників, обговорення етичних дилем, сприяють усвідомленню власних упереджень та активізації внутрішньої критичності. Підготовка до професійної діяльності вимагає сформованого толерантного стилю мислення, що виявляється у здатності не лише приймати, але й конструктивно реагувати на «іншого». Соціально-педагогічний супровід формування міжособистісної толерантності має бути цілеспрямованим і системним, з урахуванням соціального контексту та викликів сучасності.

У межах освітнього процесу важливо створювати умови, за яких студенти зможуть переживати досвід взаємодії з представниками різних соціальних груп. Такий досвід актуалізує необхідність переосмислення особистих цінностей у напрямі поваги, довіри та відкритості. Педагогічні технології, які передбачають міжособистісну взаємодію на основі рівності та визнання гідності іншого, сприяють становленню професійної зрілості майбутнього фахівця. Процес формування толерантності потребує не лише когнітивного засвоєння понять, але й емоційного залучення у значущу соціальну практику.

Розвиток міжособистісної толерантності неможливий без інтеграції соціально-педагогічної діяльності з елементами морального виховання. Саме взаємопроникнення освітньої та виховної функцій забезпечує сталий ефект у формуванні цієї якості. Педагогічна взаємодія, яка базується на довірі, відкритості та визнанні унікальності кожного, є важливим ресурсом виховання толерантної поведінки. На основі аналізу наукових джерел, ми розробили таблицю (див таблицю 1.2.) соціально-педагогічних особливостей розвитку міжособистісної толерантності майбутніх соціальних працівників

Залучення до роботи з вразливими групами (ВПО, люди з інвалідністю, діти, самотні громадяни) дозволяє студентам розвивати адаптивність,

Соціально-педагогічні
особливості

Характеристика

афіліацію, асертивність і емпатію як складові професійної толерантності – так визначено у дослідженні Є. Порядіна про професійну толерантність у воєнних умовах [36].

Соціально-педагогічні особливості розвитку міжособистісної толерантності включають: формування безпечного, інклюзивного освітнього середовища; застосування інтерактивних і практико-орієнтованих методів навчання; активне залучення до соціально значущої практики; розвиток емоційних і рефлексивних навичок; інтеграцію ціннісної позиції студентів у професійну ідентичність.

Соціально-педагогічні особливості	Характеристика
Інклюзивність середовища	Формування толерантності через взаємодію з представниками різних соціальних груп
Орієнтація на гуманістичні цінності	Формування поваги, емпатії, прийняття іншого як основи професійної етики
Використання інтерактивних методів надання соціальної допомоги	Тренінги, рольові ігри, дискусії як засіб формування навичок толерантної взаємодії майбутніх соціальних працівників
Формування комунікативної компетентності	Засвоєння моделей асептивного, безконфліктного, етичного та продуктивного спілкування
Спрямованість на емоційний інтелект та рефлексію	Активізація здатності до співпереживання, самопізнання, подолання упереджень в професійній діяльності
Міжкультурний міжрелігійний діалог	і Усвідомлення цінності різноманітності у професійній взаємодії
Включення соціально-психологічної практики	Отримання досвіду взаємодії з реальними клієнтами під час практики
Підтримка професійного середовища без дискримінації	Забезпечення рівного доступу до можливостей і розвитку кожному клієнту

Таблиця 1.2. Характеристика соціально-педагогічних особливостей розвитку міжособистісної толерантності майбутніх соціальних працівників.

Окремо відзначено значення міжкультурної толерантності як професійно важливої складової, що включає не лише базові соціальні

навички, а й здатність до міжкультурного діалогу в умовах глобалізації та етнічної різноманітності [34]

Емоційна компетентність є важливим соціально-педагогічним ресурсом. Як зазначає Д. Олефіренко, здатність контролювати свої емоції та розуміти почуття інших – фундамент ефективної толерантної комунікації й професійності [31]

Внутрішнє прийняття поваги й відкритості до іншості як моральної основи професійності відображає комунікативну компетентність, що проявляється в системі соціальних зв'язків соціального працівника [52].

Підсумовуючи, соціально-педагогічна специфіка розвитку толерантності полягає в послідовному формуванні освітнього середовища, педагогічних технологій, емоційної компетентності й професійно моральних установок, що дозволяє перетворити міжособистісну толерантність на стійку рису майбутніх працівників соціальної сфери.

Висновки до розділу

Сучасний стан дослідження проблеми розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери свідчить про зростаюче зацікавлення науковців у формуванні цієї професійно значущої якості. Аналіз наукових джерел показує, що розвиток толерантності розглядається як комплексний процес, який включає когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти, а також залежить від умов освітнього середовища та соціально-педагогічної підтримки. Поняття міжособистісної толерантності у науковій літературі визначається як інтегрована особистісна якість, що поєднує гуманістичне ставлення, емпатію, відкритість до різноманітності та здатність до конструктивної взаємодії з іншими. Структура розвитку толерантності включає когнітивний, емоційно-оцінний і поведінковий компоненти, кожен із яких відіграє важливу роль у формуванні професійної готовності майбутніх соціальних працівників. Соціально-педагогічні

особливості розвитку міжособистісної толерантності зумовлюють необхідність створення інклюзивного, гуманістично орієнтованого освітнього середовища, що сприяє активізації комунікативних компетентностей, розвитку емоційного інтелекту та формуванню професійної етики. Використання інтерактивних методів навчання, підтримка педагогами недискримінаційного середовища та міжкультурний діалог виступають ключовими чинниками ефективного становлення цієї якості у студентів. Розвиток міжособистісної толерантності є тривалим і системним процесом, який потребує цілеспрямованого педагогічного супроводу протягом усієї професійної підготовки. Важливою умовою розвитку толерантності є особистісна мотивація майбутніх соціальних працівників, їх готовність до саморефлексії та прийняття іншості. Толерантність виступає не лише як соціальна цінність, а й як необхідна умова ефективної професійної діяльності в умовах мультикультурності та соціальної різноманітності.

Успішна реалізація освітніх програм із розвитку міжособистісної толерантності потребує інтеграції теоретичних знань із практичним досвідом, зокрема через соціально-педагогічну практику. Розвиток толерантності стимулює розвиток соціальної відповідальності, здатності до конструктивного вирішення конфліктів та профілактики дискримінації. Розвиток толерантності позитивно впливає на загальний рівень психологічного благополуччя майбутніх фахівців, підвищує їх стресостійкість та адаптивність. Толерантність є одним із ключових індикаторів професійної культури соціального працівника, що забезпечує довіру і взаєморозуміння з клієнтами. Соціально-педагогічний аспект розвитку міжособистісної толерантності акцентує увагу на необхідності формування емпатійності як базового компонента міжособистісної взаємодії. Соціально-педагогічні технології, орієнтовані на міжкультурний діалог і партнерство, сприяють формуванню толерантного ставлення до культурних, соціальних та індивідуальних відмінностей.

Аналіз сучасних досліджень показує, що міжособистісна толерантність є динамічною характеристикою, яка підлягає постійному розвитку та корекції у процесі професійної діяльності. Формування цієї якості має базуватися на поєднанні когнітивного усвідомлення та практичних навичок ефективної комунікації. Соціально-педагогічні особливості розвитку толерантності відображаються у прагненні до створення гармонійного, безпечного та підтримуючого соціального простору. Врахування цих особливостей у процесі підготовки фахівців сприяє формуванню відповідальної громадянської позиції та професійної компетентності.

В цілому, розвиток міжособистісної толерантності є важливою складовою стратегії підвищення якості соціальних послуг у сучасному суспільстві. Тому науково обґрунтовані підходи до формування цієї якості мають бути невід'ємною частиною освітніх програм для майбутніх працівників соціальної сфери.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

2.1. Діагностика особливостей розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери, аналіз та інтерпретація отриманих даних в ході емпіричного дослідження

Наша емпірична робота проходила в чотири етапи. На першому (аналітичному) етапі ми проаналізували стан вивчення даної проблеми в наукових джерелах та описали і охарактеризували складові міжособистісної толерантності майбутніх соціальних працівників та визначили соціально-педагогічні особливості розвитку їх міжособистісної толерантності, на другому етапі – організаційному ми описали, обґрунтували методики дослідження, розробили основні етапи та реалізовували його. На третьому – констатувальному ми провели експериментальні методики, отримані дані проаналізували та поклали ці дані в основу розроблення програми розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери «Поруч без упереджень». Останній етап – узагальнююче-аналітичний був направлений на розробку програми, підготовку висновків щодо виконання завдань та розробки науково-практичних рекомендацій майбутнім соціальним працівникам щодо розвитку міжособистісної толерантності.

Першою методикою було обрано методику «Індекс толерантності», яка розроблена для комплексної оцінки рівня толерантності особистості в різних соціальних аспектах. Вона включає шкали, що вимірюють міжособистісну, соціальну та етнічну толерантність, які є важливими складовими міжособистісної толерантної поведінки у соціальному середовищі. Опитувальник складається з 22 тверджень, на які респонденти відповідають за п'ятибальною шкалою, що дає змогу оцінити як загальний рівень

толерантності, так її структурні компоненти. Методика широко використовується у дослідженнях молоді та студентів завдяки своїй оперативності та достовірності. Вона вважається валідним і надійним інструментом для ефективноо здійснення соціально-педагогічних досліджень. Аналіз отриманих даних дозволяє визначати не лише кількісні показники, але й якісні характеристики особливостей міжособистісної толерантності.

В дослідженні взяло участь 30 майбутніх соціальних працівників віком від 19 до 22 років. Середній бал загального рівня толерантності становив 3,8 за п'ятибальною шкалою, що свідчить про невисокий рівень толерантності у респондентів.

За рівнем міжособистісної толерантності (див. рис. 2.1) :

10 осіб (30%) продемонстрували високий рівень міжособистісної толерантності (4,0 і вище),

12 осіб (40%) – середній рівень (3,0–3,9),

8 осіб (27%) – низький рівень (нижче 3,0).

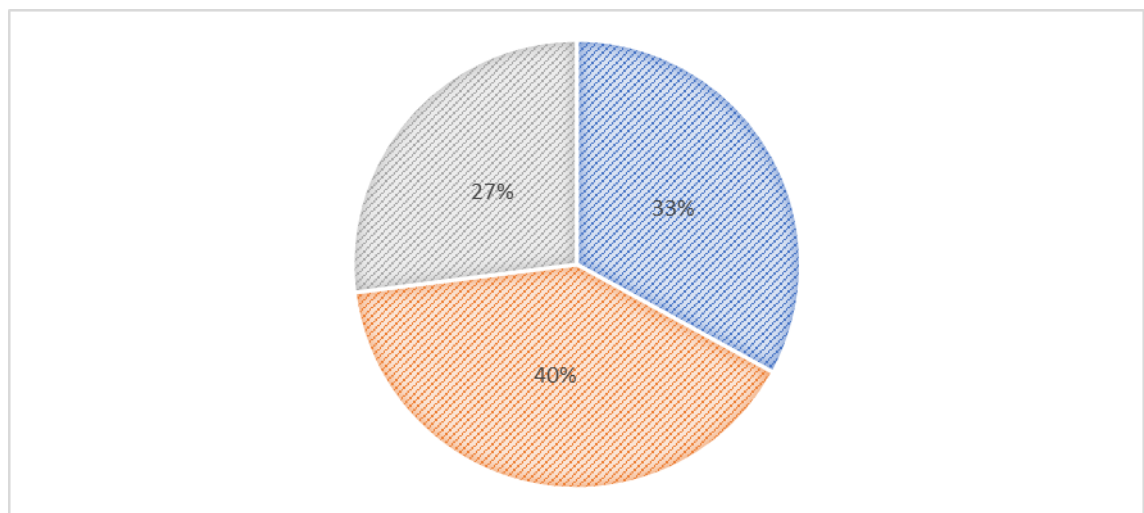

Рисунок 2.1 – Рівні міжособистісної толерантності майбутніх соціальних працівників

За рівнем соціальної толерантності (див рис. 2.2.)

Рисунок 2.2 – Рівні соціальної толерантності майбутніх соціальних працівників

8 осіб (27%) показали високий рівень,

14 осіб (47%) – середній,

8 осіб (27%) – низький.

За рівнем етнічної толерантності (див рис. 2.3):

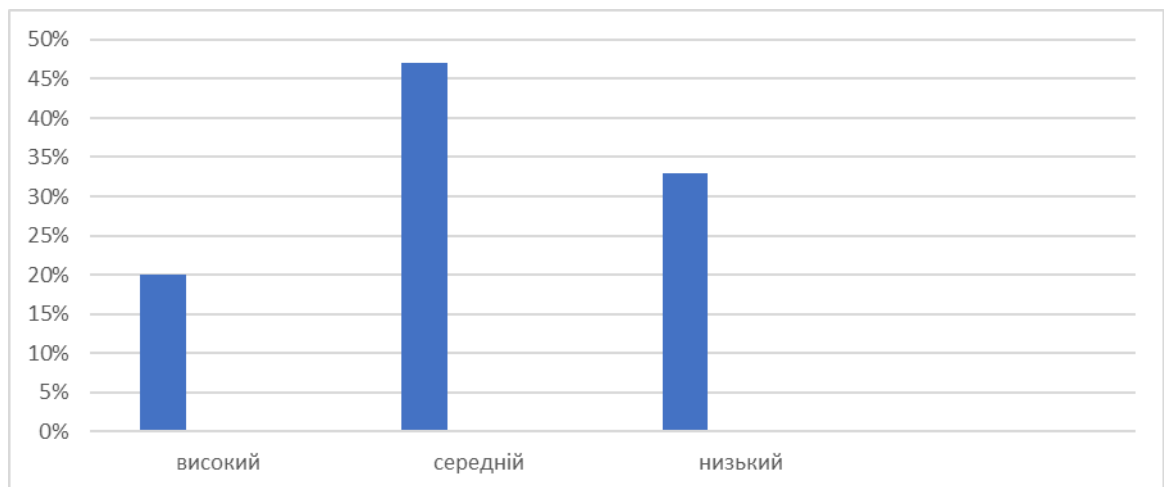

Рисунок 2.3 – Рівні етнічної толерантності майбутніх соціальних працівників

6 осіб (20%) мали високий рівень,

14 осіб (47%) – середній,

10 осіб (33%) – низький.

Кількісний аналіз свідчить про те, що найбільша кількість учасників демонструє позитивне ставлення до безпосередніх міжособистісних контактів, водночас рівень етнічної толерантності є найнижчим серед усіх складових.

Якісний аналіз відповідей виявив, що більшість респондентів відкриті до спілкування з різними соціальними групами, проявляють розуміння та готовність приймати інші погляди. Водночас 3-4 особи виявили стриманість або невпевненість у питаннях, пов'язаних із етнічною різноманітністю, висловлюючи побоювання щодо можливих конфліктів чи непорозумінь. Деякі учасники зауважували, що їхні упередження можуть формуватися під впливом особистого досвіду або інформаційного середовища.

Отримані результати вказують на необхідність впровадження у освітній процес спеціалізованих тренінгів для підвищення рівня міжособистісної толерантності та розвитку емпатії. Також рекомендується застосування інтерактивних методик, що сприяють формуванню навичок міжособистісного діалогу та подоланню стереотипів. Загалом, дослідження показало сформованість базового рівня толерантності у майбутніх соціальних працівників із потенціалом для подальшого розвитку та удосконалення.

Наступною методикою ми обрали методику діагностики емпатичних здібностей І. Юсупова, яка дозволяє визначити загальний рівень розвитку емпатії та її основні складові: раціональну, емоційну та інтуїтивну чутливість. Інструмент охоплює 36 тверджень, що вимірюють здатність до співпереживання, емоційного відгуку, розуміння емоцій інших осіб та готовності до емпатійної взаємодії. Респонденти оцінюють своє ставлення до кожного твердження за шкалою Лайкерта, що дозволяє кількісно виміряти рівень емпатії.

У дослідженні взяли участь 30 студентів 3-4 курсів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота». За підсумками обробки результатів виявлено, що:

- високий рівень емпатії (від 126 до 144 балів) продемонстрували лише 6 осіб (20%);
- середній рівень емпатії (від 108 до 125 балів) виявлено у 14 осіб (47%);
- низький рівень емпатії (менше 108 балів) зафіксовано у 10 осіб (33%).

На основі аналізу отриманих даних ми візуалізували їх в діаграму (див. рис. 2.4)

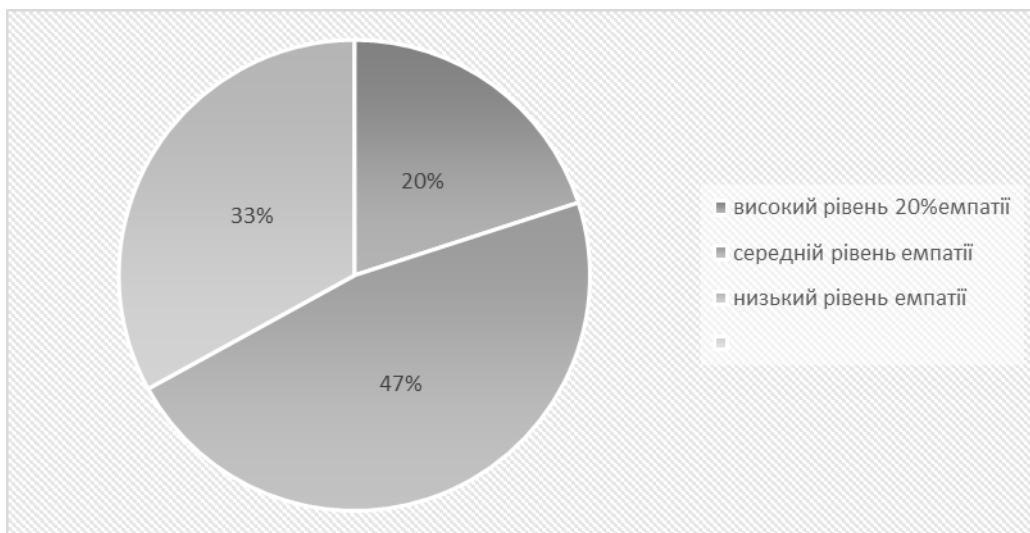

Рисунок 2.4 – Рівні розвитку емпатії майбутніх соціальних працівників
За структурними компонентами емпатії результати розподілились наступним чином (див рис. 2.5) :

Раціональна чутливість: високий рівень – 8 осіб (27%); середній – 14 осіб (46%); низький – 8 осіб (27%).

Емоційна чутливість: високий рівень – 6 осіб (20%); середній – 12 осіб (40%); низький – 12 осіб (40%).

Інтуїтивна чутливість: високий рівень – 4 особи (13%); середній – 10 осіб (33%); низький – 16 осіб (54%).

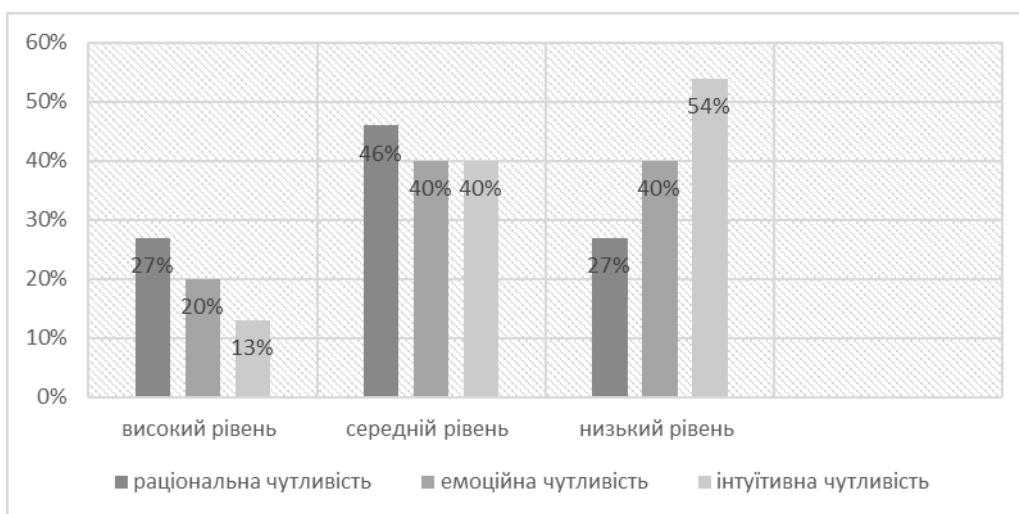

Рисунок 2.5 - Структурні компоненти емпатії майбутніх соціальних працівників

Якісний аналіз засвідчує, що лише незначна частина респондентів має достатньо сформовані емпатійні здібності, необхідні для ефективної професійної діяльності в соціальній сфері. Найнижчі показники простежуються за компонентом інтуїтивної чутливості, що вказує на труднощі в спонтанному, невимушеному розумінні емоцій інших людей. Емоційна сфера також недостатньо розвинена, оскільки 40% учасників мають низький рівень емоційного відгуку. Водночас, наявність середнього рівня раціональної емпатії у більшості студентів свідчить про здатність до логічного аналізу соціальних ситуацій, але без глибокого емоційного включення.

Загалом, отримані результати підтверджують актуальність подальшого розвитку емпатійної сфери студентів -майбутніх соціальних працівників, зокрема шляхом спеціально організованих педагогічних впливів, тренінгів та практик, спрямованих на підвищення емоційної та інтуїтивної чутливості.

Останньою була методика діагностики комунікативної толерантності, розроблена В. Бойко, яка дає змогу виявити міру терпимості особистості до різних проявів поведінки особи у спілкуванні. Діагностика охоплює 9 шкал, які разом формують загальний індекс комунікативної толерантності. Методика передбачає ранжування відповідей у межах трьох рівнів: високого, середнього та низького, що дозволяє не лише оцінити загальну толерантність у спілкуванні, а й окреслити її слабкі сторони.

У ході дослідження, яке охопило 30 здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота», було встановлено такі кількісні результати:

- 6 осіб (20%) продемонстрували високий рівень комунікативної толерантності;
- 10 осіб (33%) мали середній рівень;
- 14 осіб (47%) виявили низький рівень.

Отримані результати свідчать про переважання низького рівня сформованості комунікативної толерантності, що вказує на наявні труднощі

у прийнятті інших людей під час безпосередньої взаємодії. Якісний аналіз даних дозволяє припустити, що респонденти з низьким рівнем толерантності характеризуються упередженістю, недостатнім умінням зберігати емоційну нейтральність, надмірною чутливістю до особистісних особливостей інших людей. Середній рівень характерний для осіб, що схильні до ситуативної толерантності, коли прийняття партнера залежить від контексту або особистих симпатій. Високий рівень комунікативної толерантності засвідчує готовність до відкритого, доброзичливого діалогу з представниками різних соціальних груп, уміння слухати, співпереживати та приймати іншу точку зору.

Таким чином, результати свідчать про потребу в цілеспрямованому педагогічному впливі, спрямованому на розвиток комунікативної толерантності майбутніх соціальних працівників, оскільки ця якість є невіддільною складовою їхньої професійної компетентності.

Отже, загальні результати емпіричного дослідження засвідчують, що міжособистісна толерантність майбутніх соціальних працівників перебуває на недостатньо сформованому рівні, що зумовлено як соціально-політичною ситуацією в країні, так і наявним поки обмеженим досвідом професійної взаємодії. Простежується тенденція до дисгармонійності показників за різними шкалами, що вказує на нерівномірність розвитку окремих компонентів толерантності у структурі професійної компетентності. Особливо значущим є те, що низькі показники переважають саме у тих шкалах, які безпосередньо впливають на здатність соціального працівника підтримувати суб'єкт-суб'єктні взаємини з клієнтом, зокрема в аспектах прийняття індивідуальності та емоційної регуляції. Аналіз отриманих результатів свідчить, що студенти часто демонструють ригідні комунікативні стратегії, які унеможливають продуктивний діалог у ситуаціях стресу або поведінкової непередбачуваності клієнта. У структурі низьких показників простежується взаємопов'язаний характер: нетерпимість до емоційних проявів зазвичай поєднується зі схильністю до категоричних оцінок і

прагненням змінити партнера, що формує своєрідний «комунікативний бар'єр».

Водночас виявлені середні показники свідчать про потенційну готовність респондентів до розвитку толерантних форм комунікації за умови цілеспрямованого педагогічного впливу. Дані демонструють, що значна частина здобувачів освіти володіє базовими навичками соціальної взаємодії, однак їхня нестійкість та ситуативність знижують ефективність професійної поведінки. Аналіз отриманих даних дозволяє припустити, що певні труднощі обумовлені недостатньою сформованістю емоційного інтелекту, що є ключовим підґрунтям толерантності у спілкуванні. З огляду на це необхідним є впровадження спеціально організованих тренінгів, спрямованих на розвиток рефлексивності, емпатійності та навичок регуляції власних емоційних реакцій у процесі взаємодії з клієнтами різних соціальних груп.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що толерантність студентів спеціальності «Соціальна робота» перебуває на етапі становлення й потребує системного розвитку в умовах професійної підготовки. Саме тому результати дослідження є підґрунтям для розроблення цілісної програми розвитку міжособистісної толерантності, яка відповідатиме специфіці майбутньої професійної діяльності та сприятиме підвищенню якості соціальної підтримки, що надаватиметься майбутніми фахівцями.

2.2. Програма розвитку міжособистісної толерантності майбутніх працівників соціальної сфери «Поруч без упереджень»

Аналіз отриманих даних в ході емпіричного дослідження дозволив нам розробити програму розвитку міжособистісної толерантності, зміст якої базується на сучасних підходах підготовки соціальних працівників, які визначають толерантність як одну з ключових професійних компетентностей, і забезпечують ефективну взаємодію з різними категоріями клієнтів.

Програма може бути впроваджена як елективний курс, тренінговий модуль у межах професійно орієнтованих дисциплін або як компонент позааудиторної діяльності.

Мета даної програми – сприяти розвитку стійкої міжособистісної толерантності майбутніх соціальних працівників шляхом розвитку емпатійності, навичок прийняття різноманітності, конструктивної комунікації, конфліктологічної грамотності та ціннісного ставлення до іншої людини. Створення програми розвитку міжособистісної толерантності визначає науково-методичне обґрунтування, яке обґрунтовує концептуальні засади та логіку побудови. Проектування такої програми ґрунтується на аналізі професійних компетентностей соціальних працівників та визначенні тих аспектів толерантності, які мають ключове значення для успішної практичної діяльності. Важливим етапом є розробка змістових модулів, у яких кожне заняття виконує унікальну функцію та послідовно підсилює попередні навчальні результати. Створення програми передбачає також добір дієвих технологій навчання, які активізують професійну рефлексію й забезпечують глибоке опрацювання поведінкових моделей толерантної взаємодії.

Модуль 1. Теоретичні основи міжособистісної толерантності

Мета: сформувати базове розуміння сутності толерантності як психологічного й соціального феномену та її значення в професійній діяльності соціального працівника.

Заняття 1. Толерантність як професійна цінність соціального працівника

Мета: сформувати базове розуміння міжособистісної толерантності, її значення для професії та впливу на якість взаємодії з клієнтами.

Хід заняття:

1. Вступна міні-лекція.
2. Робота в групах: визначення ситуацій, де толерантність є критично важливою.

Вправи: «Термометр толерантності» оцінка власного розуміння поняття.

Міні-дискусія «Толерантність норма чи ідеал?»

3. Обговорення впливу упередженості на професійні рішення.

Рефлексія: студенти завершують заняття відповіддю на запитання: «Що в моєму професійному мисленні потребує найбільшої корекції для розвитку толерантності?»

Заняття 2. Усвідомлення власних установок і стереотипів

Мета: підвищити рівень саморефлексії щодо власних соціальних стереотипів і потенційних упереджень.

Хід заняття:

- психологічні механізми формування стереотипів;
- упередження у професійній діяльності;
- роль самоконтролю.

Хід заняття:

Аналіз ситуацій, де могли б діяти упереджено; обговорення впливу стереотипів на рішення соціального працівника.

Вправи:

- «Автоматичні реакції» аналіз першої думки при зустрічі з різними типами клієнтів.
- «Сліпа зона» - групове виявлення непомітних упереджень.

Рефлексія: «мій найпоширеніший стереотип і як він може нашкодити клієнту».

Модуль 2. Емпатія та прийняття іншого

Мета: розвинути емпатійність, здатність до розуміння емоцій, мотивів і потреб клієнта.

Заняття 3. Емпатія як ключ до толерантної взаємодії

Мета: розвивати навички емпатійного слухання та емоційного відгукування.

Хід заняття:

Робота в парах: один студент «клієнт», другий «фахівець», третій «спостерігач». Аналіз емпатійних реакцій.

Вправи:

- «Емоційний переклад» навчання інтерпретувати невербальні сигнали.
- «Активне слухання в трійках».

Рефлексія: «що я відчуваю, коли слухаю без оцінювання?»

Заняття 4. Принципи ненасильницького спілкування (NVC)

Мета: сформувати здатність до конструктивної, етичної та ненасильницької комунікації.

Хід заняття:

Групове опрацювання реальних кейсів з соціальної роботи, побудова толерантних відповідей.

Вправи:

- «Конфлікт без агресії» моделювання ситуацій.
- «Я-повідомлення».

Рефлексія: «яку агресивну фразу потрібно змінити першою у власному мовленні?»

Модуль 3. Комунікативні стратегії толерантної взаємодії

Мета: опанувати конструктивні моделі міжособистісної комунікації.

Заняття 5. Розвиток навичок подолання конфліктів

Мета: розвиток толерантних стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях.

Хід заняття:

Моделювання конфліктних сценаріїв з клієнтами різних груп: сім'ї у кризі, підлітки, люди похилого віку.

Вправи:

- «Крок назад» техніка зниження емоційної напруги.
- Ситуаційні рольові ігри «Соціальний працівник у стресовому діалозі».

Рефлексія: «що допомогло мені уникнути ескалації конфлікту?»

Заняття 6. Прийняття соціальної різноманітності клієнтів

Мета: розвивати здатність безоціночно взаємодіяти з людьми різних соціальних, культурних і поведінкових характеристик.

Хід заняття:

Створення «карти соціальної різноманітності», під час якої студенти аналізують, з якими групами клієнтів вони мають найбільші й найменші труднощі.

Вправи:

- «*Інший та Я*» групове дослідження відмінностей і точок перетину.
- Аналіз відеофрагментів із випадками професійної дискримінації.

Рефлексія: «з якою групою клієнтів я потребую додаткової підготовки?»

Модуль 4. Толерантність у конфліктних ситуаціях

Мета модуля: сформувати здатність до конструктивного вирішення конфліктів без агресії.

Заняття 7. Толерантність у професійній етиці соціального працівника

Мета: поглибити розуміння етичних норм, що регулюють толерантну взаємодію фахівця з клієнтом.

Зміст:

- «*Етичне сито*» оцінювання професійних рішень через етичні критерії.
- Кейси з прийняття рішень у складних етичних дилемах.

Хід заняття:

Обговорення суперечливих професійних ситуацій: вагітні підлітки, сім'ї з насильством, люди з аддикціями.

Рефлексія:

«Який етичний принцип для мене найважчий у практичній реалізації і чому?»

Заняття 8. Комунікативні бар'єри та способи їх подолання

Мета: навчити студентів розпізнавати та усувати бар'єри толерантної взаємодії.

Зміст:

«*Стоп-кадр комунікації*» аналіз спілкування у реальному часі.

«Від фрази до сенсу» учасники спілкування навчаються знаходити позитивні інтерпретації слів клієнта.

Хід заняття:

Учасники демонструють короткі сцени взаємодії та виділяють бар'єри: мовні, поведінкові, емоційні.

Рефлексія: «який бар'єр я створюю найчастіше й як я можу його мінімізувати?»

Модуль 5. Професійна етика і толерантність у соціальній роботі

Мета модуля: поглибити усвідомлення етичних принципів професії, що забезпечують толерантну взаємодію.

Заняття 9. Толерантність у мультикультурному середовищі

Мета: сформувані навички взаємодії у ситуаціях культурної неоднорідності.

Хід заняття:

Аналіз практичних кейсів роботи соціального працівника з іноземними студентами, біженцями, ВПО, представниками меншин.

Рефлексія: «який культурний аспект для мене є найменш зрозумілим і потребує навчання?»

Заняття 10. Підсумкове заняття «Я – толерантний професіонал»

Мета: інтегрувати отримані знання, закріпити сформовані навички та сформувані власну професійну позицію толерантної взаємодії.

Зміст:

Хід заняття:

Підсумкова дискусія, демонстрація міні-проектів, рефлексивні висловлювання.

- синтез ключових результатів програми;
- формування особистісного кодексу толерантності;
- презентація власних змін.
- «Мій професійний маніфест толерантності» кожен учасник створює індивідуальний документ.

- Групова робота «толерантність у дії» презентація кейсів, змодельованих учасниками.

Рефлексія: «як змінилась моя поведінка і які компоненти толерантності стали більш усвідомленими?»

Отже, розробка програми розвитку міжособистісної толерантності передбачала системне та послідовне планування змісту, методів та форм професійної підготовки, які забезпечують формування стійких моделей толерантної поведінки майбутніх соціальних працівників. Концептуальна побудова програми спиралася на інтеграцію когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів, оскільки їх збалансоване поєднання формує цілісну толерантну компетентність. Важливим організаційним принципом було забезпечення поступовості освітнього процесу, що дозволяло учасникам перейти від усвідомлення внутрішніх бар'єрів до опанування дієвих практичних інструментів толерантної поведінки. Структурна логіка заняття включала теоретичний блок, активні вправи, рефлексивні завдання й аналіз ситуацій, що створює умови для різнобічного розвитку компетентності. Ефективність розробленої програми посилює використання групових форм роботи, адже вони сприяють відпрацюванню навичок прийняття різноманітності поглядів і досвідів у безпечному навчальному середовищі. Значущу роль відіграють також методи супервізії та фасилітації, які підтримують учасників у процесі опрацювання емоційно складних ситуацій і сприяють розвитку професійної рефлексії.

2.3. Науково-практичні рекомендації майбутнім соціальним працівникам щодо підвищення міжособистісної толерантності в майбутній професійній діяльності

Розвиток міжособистісної толерантності майбутніх соціальних працівників є основною умовою їх професійної дієздатності, адже саме толерантні моделі поведінки визначають якість взаємодії з представниками

різних соціальних груп. У професійному контексті толерантність не зводиться до емоційної прихильності чи доброзичливості; вона постає як інтегральний ресурс, що поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти, забезпечуючи прийняття клієнта незалежно від його життєвої ситуації чи особистісних особливостей. Аналіз наукових джерел проблеми свідчить, що розвиток цього ресурсу є складною багатовимірною задачею, яка охоплює роботу з особистісними установками, зміною неусвідомлюваних упереджень та розвитком стійких комунікативних стратегій.

Одним із ключових механізмів становлення толерантності є рефлексія власних когнітивних схем. Приховані стереотипи часто визначають перцептивні помилки, що, у свою чергу, впливають на характер соціальної допомоги. Саме тому майбутній соціальний працівник має систематично аналізувати власні реакції на складні або конфліктні ситуації, виявляючи чинники, що провокують нетерпимість, надмірний контроль чи захисні комунікативні позиції. Аналітична рефлексія дозволяє не лише виявити внутрішні обмеження, а й трансформувати їх у ресурс професійного зростання.

Емпатійність у соціальній роботі потребує не інтуїтивного співпереживання, а свідомо сформованої здатності розуміти емоційні стани клієнта, залишаючись у межах професійної дистанції. Практика активного слухання постає не просто технікою, а стратегічним інструментом забезпечення довірливої комунікації. Вона сприяє створенню психологічної безпеки, у межах якої клієнт може відкрито висловлювати свої переживання без страху оцінювання. Системний підхід у розвитку емпатії передбачає усвідомлення її меж, що дозволяє уникати надмірної емоційної включеності й зберігати здатність приймати професійні рішення.

Важливим чинником є розвиток навичок емоційної саморегуляції, що виступають передумовою конструктивної поведінки у ситуаціях напруження. Неконтрольовані емоційні реакції працівника можуть підсилювати конфліктність та підривати довіру клієнта. Тому застосування технік

когнітивної реструктуризації сприяє зміщенню фокусу з імпульсивних суджень на усвідомлені оцінки ситуації. Такий підхід дозволяє змінювати деструктивні переконання щодо певних соціальних груп, формуючи ширшу, більш гнучку систему соціального сприйняття.

Окремого значення набуває здатність фахівця розмежовувати власні цінності та професійні ролі. Це вимагає внутрішньої дисципліни, оскільки соціальна робота передбачає взаємодію з клієнтами, погляди яких можуть суперечити особистим переконанням працівника. Професійна нейтральність ґрунтується на усвідомленні того, що позиція фахівця не повинна домінувати чи впливати на рішення клієнта. Збереження оптимальної дистанції дає змогу уникати емоційної залежності та формалізму, забезпечуючи збалансованість професійної взаємодії.

Не менш важливим є використання невербальних засобів як індикаторів підтримки й прийняття. Розуміння психологічних механізмів клієнтської тривожності дозволяє фахівцю цілеспрямовано застосовувати невербальні сигнали для зменшення напруги та стимулювання відкритого діалогу. Цей аспект часто недооцінюється, однак практика професійної діяльності свідчить, що невербальна комунікація може більш ефективно впливати на емоційний стан клієнта, ніж словесна підтримка.

Значною мірою ефективність толерантної взаємодії визначають навички конструктивного розв'язання конфліктів. Пошук компромісних рішень в умовах складних соціальних ситуацій потребує не тільки комунікативної компетентності, а й уміння утримувати позицію, що не принижує гідність клієнта. Це вимагає розвитку критичного мислення, здатності бачити альтернативи й оцінювати наслідки прийнятих рішень.

Супервізія й робота в малих групах виступають ефективними механізмами розвитку професійного бачення. Вони дозволяють майбутнім фахівцям аналізувати власні дії, отримувати конструктивний зворотний зв'язок і випробовувати альтернативні стратегії взаємодії. Аналітична

цінність таких методів полягає в тому, що вони сприяють формуванню професійної рефлексії як стійкої навички.

Не менш важливим є розвиток стресостійкості, що допомагає уникати агресивних або захисних реакцій у ситуаціях емоційного тиску. Здатність зберігати психологічну рівновагу забезпечує ефективність комунікації та мінімізує ризики професійного «вигорання». Аналіз досвіду практикуючих соціальних працівників свідчить, що саме стресостійкість часто визначає рівень їхньої міжособистісної толерантності.

Толерантність не може бути зведена до окремих технік чи поведінкових стратегій; це тривалий процес формування ціннісної орієнтації, що відображає гуманістичний підхід до людини. Усвідомлення різноманітності людського досвіду та відмова від оцінювання клієнта як «нормативного» чи «відхиленого» створюють передумови для глибокої професійної ідентифікації. У цьому контексті майндфулнес-практики виступають інструментом підвищення усвідомленості й контролю над імпульсивними реакціями.

Підсумовуючи, міжособистісна толерантність розвивається як результат інтеграції рефлексивних, когнітивних, емоційних та поведінкових процесів. Вона є не разовою дією, а стабільною професійною практикою, що визначає якість взаємодії з клієнтами та ефективність соціальної роботи загалом. Підвищення толерантності сприяє зміцненню професійної ідентичності, забезпечує гуманістичний характер соціальної допомоги й формує етичні орієнтири майбутнього фахівця.

Висновки до розділу

Узагальнений аналіз отриманих даних засвідчує, що міжособистісна толерантність майбутніх соціальних працівників перебуває у стані активного становлення, що може зумовлювати певні труднощі в їхній професійній взаємодії. Виявлені прояви невпевненості та дистанційованості у комунікації

з представниками різних соціальних груп свідчать про вплив попереднього досвіду та стереотипних уявлень на професійні установки майбутніх соціальних працівників. Обмежена емоційна чутливість ускладнює гнучке реагування на емоційні стани клієнтів та знижує рівень емпатійної взаємодії. Встановлено, що взаємопов'язаність когнітивних, емоційних і поведінкових компонентів толерантності створює додаткові комунікативні бар'єри під час спілкування з клієнтами. Недостатня інтуїтивна чутливість та прагнення до надмірного контролю ситуації посилюють категоричність оцінок та зменшують ефективність соціального контакту. Емпіричні дані проведеного дослідження свідчать про наявність потенційних можливостей розвитку толерантності за умови системного впливу. Результати підкреслюють потребу у розвитку глибшого емоційного включення в процес аналізу соціальних ситуацій. Виявлений середній рівень міжособистісної толерантності вказує на готовність студентів до подальшої професійної самокорекції. Недостатня збалансованість між міжособистісним, соціальним та етнічним компонентами толерантності відображає нерівномірність засвоєння професійних цінностей. Найнижчі показники у сфері етнічної толерантності визначають її як пріоритетний напрям професійного вдосконалення. Розвинута здатність до логічного аналізу без належного емоційного супроводу обмежує можливості формування цілісної системи професійної компетентності. Узагальнення емпіричних результатів демонструє важливість поєднання емпатії, рефлексивності й емоційної регуляції для підвищення якості професійної взаємодії. Емпіричні дані підтверджують, що без цілеспрямованого розвитку толерантності підготовка майбутніх фахівців залишатиметься неповною. Потреба в інтеграції емоційного, когнітивного та комунікативного компонентів зумовлює необхідність створення системи роботи, яка направлена на розвиток цієї здатності. Запропонована програма розвитку міжособистісної толерантності може забезпечити комплексний вплив на розвиток професійної компетентності. Цілеспрямований розвиток емпатії сприяє подоланню

стереотипів і забезпечує більш гнучку поведінкову адаптацію у складних ситуаціях. Узагальнений аналіз доводить, що толерантність виступає фундаментальною умовою ефективної соціальної роботи. Наявність дисгармоній у структурі толерантності визначає потребу адресного педагогічного супроводу. Систематична робота над емоційною регуляцією дозволяє майбутнім фахівцям підвищувати якість професійних рішень. Поглиблення навичок соціальної чутливості сприяє зменшенню конфліктності та підвищенню рівня довіри у взаємодії з клієнтами. Розроблені рекомендації підкреслюють важливість формування стабільних ціннісних орієнтацій, орієнтованих на прийняття різноманітності. Поліпшення емоційного та когнітивного компонентів толерантності забезпечує підвищення адаптивності студентів до соціальних викликів. Комплексний розвиток зазначених характеристик сприятиме зміцненню професійних позицій майбутніх соціальних працівників. Узагальнений зміст дослідження демонструє, що толерантність є динамічною характеристикою, яка потребує постійного вдосконалення. Системна педагогічна підтримка дозволяє забезпечити сталість позитивних змін у структурі професійної компетентності.

ВИСНОВКИ

Теоретичні аспекти розвитку міжособистісної толерантності підтверджують, що ці питання є інтегрованою системою когнітивних, емоційних та поведінкових компонентів, які взаємодіють у процесі соціальної взаємодії. Висновки дослідження свідчать про необхідність усвідомлення міжособистісної толерантності як ключової складової професійної компетентності майбутніх соціальних працівників, що визначає ефективність їхньої взаємодії з різними соціальними групами.

Розвиток такого виду здібностей виступає базою для прийняття іншої точки зору та адекватної оцінки поведінки співрозмовника, що підтверджує важливість емоційного компонента у розвитку толерантності. Формування толерантності слід розглядати як поступовий процес засвоєння соціальних норм, цінностей та моделей взаємодії, які зменшують конфліктність у професійній діяльності. Результати дослідження вказують на взаємозв'язок когнітивного та емоційного компонентів, який забезпечує здатність до конструктивної комунікації з клієнтами. Особливу увагу пропонуємо приділяти розвитку навичок саморегуляції та управління власними емоційними реакціями у соціально напружених ситуаціях. Важливим є усвідомлення власних упереджень і стереотипів як передумови для формування стійкої толерантності. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників базується на інтеграції теоретичних знань про міжособистісні процеси з практичними методиками розвитку толерантності. Значущим є розуміння культурної та соціальної специфіки взаємодії і формує здатність до міжкультурного діалогу та конструктивної взаємодії. Теоретичні положення обґрунтовують необхідність системного та послідовного педагогічного впливу, який забезпечує поступове формування стабільних міжособистісних компетентностей у студентів і створює основу для їхньої ефективної професійної діяльності.

Результати емпіричного дослідження показали, що міжособистісна толерантність майбутніх соціальних працівників знаходиться на етапі формування. Значна частина студентів демонструє стриманість та невпевненість у контактах із представниками різних соціальних та етнічних груп, що вказує на вплив особистого досвіду, стереотипів та інформаційного середовища на формування професійних упереджень. Виявлено, що низькі показники у структурних компонентах толерантності взаємопов'язані: нетерпимість до емоційних проявів часто поєднується з категоричними оцінками та прагненням контролювати поведінку співрозмовника, формуючи своєрідні комунікативні бар'єри. Середній рівень толерантності демонструє наявність потенційної готовності студентів до вдосконалення комунікативних стратегій за умови цілеспрямованого педагогічного впливу та участі у спеціалізованих тренінгах. Результати свідчать про недостатню розвиненість емоційної та інтуїтивної чутливості, що ускладнює спонтанне та ефективне розуміння емоцій клієнтів. Спостерігається, що студенти здатні до логічного аналізу соціальних ситуацій, проте без глибокого емоційного включення ця здатність обмежує формування повноцінної професійної компетентності. Узагальнений аналіз підкреслює необхідність цілеспрямованого розвитку емпатії, рефлексивності та навичок емоційної регуляції для забезпечення продуктивного міжособистісного контакту. Диспропорція між міжособистісною, соціальною та етнічною толерантністю, при цьому найнижчі показники простежуються у сфері етнічної чутливості, вказує на пріоритетність її розвитку у професійній підготовці. Дисгармонії в структурних елементах толерантності підкреслюють важливість адресного підходу до формування навичок соціальної компетентності. Результати підтверджують, що більшість студентів готові до навчання та вдосконалення, проте без системного та цілеспрямованого впливу ефект буде обмеженим.

Узагальнені дані обґрунтовують потребу створення цілісної програми розвитку міжособистісної толерантності «Поруч без упереджень», яка передбачає інтеграцію когнітивних, емоційних та комунікативних

компетентностей. Програма враховує специфіку студентської аудиторії та майбутньої професійної діяльності. Емпіричні результати свідчать про критичну потребу розвитку толерантності та емпатійності для забезпечення високого рівня професійної компетентності. Узагальнені показники демонструють, що формування міжособистісної толерантності є фундаментом ефективної соціальної роботи. Системний підхід розвитку емпатії та толерантності сприятиме більш продуктивній взаємодії з клієнтами різних соціальних груп. Узагальнені дані демонструють, що розвиток толерантності та емпатійності є ключовим чинником підвищення ефективності соціальної підтримки, що надається майбутніми фахівцями. Потреба у комплексному підході до формування толерантності обумовлена взаємопов'язаністю когнітивних, емоційних і поведінкових складових професійної компетентності. Узагальнена аналітика отриманих даних показує, що розвиток міжособистісної толерантності є безперервним процесом, який потребує системної підтримки та педагогічного супроводу. Фокус на емоційному та когнітивному розвитку сприятиме підвищенню професійної адаптивності студентів у складних соціальних умовах. Результати підкреслюють, що формування стабільної толерантності безпосередньо впливає на здатність майбутніх соціальних працівників до конструктивної взаємодії та ефективного соціального впливу.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ:

1. Барко В., Кирієнко Н. Методики вимірювання толерантності до невизначеності Психологія адаптації *Журнал Запорізького національного університету*. 2022. № 4. с. 45-52.
2. Безпалько О.В. Теоретико-методичні засади соціально-педагогічної діяльності. К.: Логос, 2005. 278 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 2006. 280 с.
4. Бойко В. Толерантність у соціальній роботі: психологічний аспект *Соціальна педагогіка*. 2015. Вип. 10. с. 23-29.
5. Гнатовська К. С. Формування толерантності у майбутніх педагогів у процесі навчання у ЗВО *Збірник наукових праць НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2022. № 34. с. 50–55.
6. Гончаренко С. У. *Педагогічна діагностика: Навчальний посібник*. К. : Центр учбової літератури, 2018. 312 с.
7. Гришук В. Комунікативна толерантність як професійна якість соціального працівника *Психологія і суспільство*. 2018. № 3. с. 100-106.
8. Губарева В., Попов А. Толерантність як чинник соціальної інтеграції *Соціальна робота*. 2018. Вип. 15. с. 35-41.
9. Гураль О.В. Формування толерантності студентів у процесі соціальної взаємодії *Наукові записки ТНПУ. Серія: Психологія*. 2020. №2. с. 55–60.
10. Делянченко В. М. Особливості процесу формування толерантності у майбутніх соціальних педагогів в системі вищої освіти України *Психологія і суспільство*. 2019. № 1. с. 117–123.
11. Добровіцька В. В. Формування міжособистісної толерантності у майбутніх соціальних працівників *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2019. Вип. 2 (45). с. 72–75. Режим доступу: <https://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/170551>

12. Заверико Н.М. Формування толерантності майбутніх соціальних працівників у професійній підготовці: дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2009. 221с.
13. Зверєва І.Д., Семигіна Т.В. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. К.: Академвидав, 2010. 504 с.
14. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії. Чернівці: Рута, 2000. 272 с.
15. Кандиба В. Професійна підготовка соціальних працівників: розвиток толерантності *Психологічний журнал*. 2021. т. 42, № 2. с. 112-118.
16. Кандиба В. С. Формування культури толерантності у майбутніх фахівців соціальної сфери *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2021. Вип. 4. с. 89–93.
17. Капська А. Й. *Соціальна робота: теорія і практика: підручник*. – К. : Центр учбової літератури, 2013. 376 с.
18. Капська А.Й. Соціально-педагогічна діяльність: теорія і практика. К.: Центр навчальної літератури, 2011. 384 с.
19. Караковський В. А. *Гуманістичні основи виховання*. К. : Освіта, 2023. 192с.
20. Карамушка Л.М. Психологія професійного здоров'я. К.: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2011. 312 с.
21. Кісіль О. Розвиток толерантності у підлітків як соціальна потреба *Педагогіка і психологія*. 2019. № 2. с. 78-84.
22. Коваль О. В. Толерантність як педагогічна проблема: теоретичний аналіз *Педагогіка і психологія*. 2023. № 1. с. 33–39.
23. Комогоров В. Педагогічні умови формування толерантності *Педагогічний альманах* 2022. Вип. 8. с. 67-73.
24. Кононенко Л. М. Толерантність у системі гуманістичних цінностей майбутнього соціального працівника *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота*. 2025. Вип. 43. с. 103–108.
25. Курганова Л.В. Особливості вияву толерантності в осіб різної статі та віку *Психологічні перспективи*. 2022. №36. с. 112–119.

26. Лук'янова Л. Б. *Теоретико-методологічні основи розвитку особистості в умовах неперервної освіти: монографія* К. : Педагогічна думка, 2022. 272с.
27. Максименко С.Д. *Генеza здібностей і обдарованості*. К.: КМ Академія, 2008. 416 с.
28. Мисько І. І. Розвиток емоційної компетентності у майбутніх фахівців соціальної сфери *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 2. с. 49–55.
29. Міщенко Л.М. Формування міжособистісної толерантності майбутніх фахівців соціальної сфери *Педагогічний дискурс*. 2019. №26. с. 121–126.
30. Москалець О. Г. Інтерактивні технології як засіб формування толерантності студентів *Педагогічні науки*. 2021. № 77. с. 144–148.
31. Олефіренко В., Смокова Л. Емпатія як основа толерантних відносин у соціальній роботі *Соціальні технології*. 2024. № 4. с. 25-31.
32. Олефіренко Д. В. Емоційна компетентність як чинник професійного становлення соціального працівника *Збірник наукових праць кафедри педагогіки і психології ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2023. Вип. 17. с. 130–136. Режим доступу: <https://dspace.onu.edu.ua/items/f80d7d8f-5ecb-457a-beab-d0bb9b6ff616>
33. Петренко В. І. Педагогічні умови формування толерантності у майбутніх соціальних працівників *Молодь і ринок*. 2021. № 3. с. 67–71.
34. Підласий І.П. Педагогіка. К.: Освіта, 2024. 608 с.
35. Повідайчик Г. М., Бабакова Л. В. Міжкультурна толерантність у структурі професійно обумовлених компонентів особистості майбутнього фахівця *Психологія і особистість* 2015. Т. 1, № 1. с. 107–114. Режим доступу: [https://pp-msu.com.ua/...](https://pp-msu.com.ua/)
36. Порядін Є. В. Професійна толерантність соціальних працівників в умовах воєнного стану: виклики і напрями розвитку *Вісник соціальної роботи: теорія і практика*. 2022. № 1. с. 22–29. Режим доступу: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/20>

37. Ребет І. Л. Формування толерантності у майбутніх соціальних працівників засобами тренінгових технологій *Педагогіка і сучасність*. 2021. № 26. с. 85–91.
38. Ремньова А. Г. Педагогічні умови виховання толерантності майбутніх соціальних педагогів *Збірник наукових праць НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2021. Вип. 25. с. 120–125.
39. Ремньова А. Є. Технології формування толерантності у студентів в умовах інтерактивного освітнього середовища *Гуманітарний вісник*. 2022. Вип. 47 с. 112–116.
40. Ремньова А. Педагогічні технології формування толерантності майбутніх соціальних працівників *Освітній простір*. 2017. Вип. 12. с. 44-50.
41. Роджерс К. Процес ставлення, що лікує / Переклад з англ. К., 1959.
42. Савченко О.Я. Особистісно орієнтоване виховання: теоретичні засади. К.: Богдан, 2011. 256 с.
43. Сидоренко О.І. Формування толерантності в студентів соціальних спеціальностей *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2018. №179. с. 89–94.
44. Слободянюк О. М. Формування толерантності студентської молоді в умовах освітнього середовища університету. *Педагогічний дискурс*, 2018, № 24, с. 125–131.
45. Смаль І. Ф. Педагогічні умови формування міжособистісної толерантності у студентів спеціальності «Соціальна робота» *Педагогічний дискурс*. 2023. № 33. с. 78–83.
46. Солдатова Г., Шайгерова І. Тренінгові програми з розвитку толерантності *Праці психологічного факультету*. 2015. Вип. 7. с. 15-21.
47. Стеценко В. Виховання толерантності через міжкультурний діалог *Педагогічні науки*. 2021. № 16. с. 99-104.
48. Тодоровцева Н. Структурні компоненти толерантності у професійній підготовці *Соціальна педагогіка*. 2019. Вип. 16. с. 39-45.
49. Толстикова І. Комунікативна толерантність як індикатор професійної готовності *Психологія і суспільство*. 2022. № 12. с. 65-71.

50. Шаюк О. І. Структура міжособистісної толерантності майбутнього соціального працівника *Психологія і суспільство*. 2020. № 3. с. 75–80.
51. Шевченко Л. С. Формування толерантності в освітньому середовищі вищого навчального закладу *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2019. №62. с. 121–126.
52. Яцевич Л. Комунікативна компетентність і толерантність майбутніх фахівців *Психологічні дослідження*. 2021. Вип. 20. с. 89-95.
53. Budner S. Intolerance of ambiguity as a personality variable *Journal of Personality*. 1962. Vol. 30. p. 29–50.
54. Hofstede, G. *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. Beverly Hills, CA: Sage Publications, 1984. 327 p.
55. Lane, M.S., Klenke, K. The ambiguity tolerance of transactional and transformational leaders *International Journal of Leadership Studies*. 2004. Vol. 1, No. 2. p. 85–100.
56. MacDonald A.P. Revised scale for ambiguity tolerance: Reliability and validity *Psychological Reports*. 1970. Vol. 26. p. 791–798.
57. McLain D.L. The MSTAT-I: A new measure of an individual's tolerance for ambiguity *Educational and Psychological Measurement*. 1993. Vol. 53, No. 1. p. 183–189.
58. Norto R.W. Measurement of ambiguity tolerance *Journal of Personality Assessment*. 1975. Vol. 39. p. 607–619.
59. Nunnally J.C. *Psychometric theory*. 2nd ed. New York: McGraw-Hill, 1978. 701 p.
60. Nutt, P.C. The tolerance for ambiguity and decision making *Management Science*. 1988. Vol. 34, No. 10. p. 1231–1241.
61. Vigano La Rosa, M. Misura della tolleranza all'ambiguità: uno strumento psicometrico *Giornale Italiano di Psicologia*. 1986. Vol. 13. p. 115–132.